

VALOAREA LOGICO - JURIDICA A NOTIUNILOR ! "responsabilitate" și "capacitate psihică".-

Prof. Dr. Constantin Stegăroiu -

Utilizarea diversă a cuvintelor -"responsabilitate" și "capacitate psihică" în limbajul curent ne opune întrebarea dacă acestea sînt sau pot deveni noțiuni logice-juridice.-Logice, pentru că noțiunea (în orice domeniu al științei) este prima formă de cunoaștere, cel dintîi contact, întocmai ca senzația, între intelectul uman și obiectele lumii reale, devenind apoi în procesul de comunicare materia primă a judecăților și raționamentelor.-

Instrument de prim ordin în cunoaștere, cum a fost definit de fondatorul Logicii formale -Aristotel-, noțiunea este insusibilă de cuvînt dar nu orice cuvînt constituie o noțiune.-Ori termenul lexie -responsabilitate eît și sintagma -capacitate psihică-per a transmite o cunoștință,, un fragment de știință despre ceva sau cel puțin o informație.-

Atributul juridic vizează eventuala posibilitate de a fundamenta judecări și construcții teoretice ori soluții pragmatice în domeniul dreptului, fără a intra în contradicție cu principiile gîndirii logice. Aceste principii constituie repere de referință în domeniul științelor, considerent pentru care Logica este declarată supremă instanță a gîndirii științifice, care deosebește erorile și contradicțiile în noianul enunțărilor de care este capabil intelectul.-

Geneza noțiunilor este sinuoasă.-Sub aspect istoric pune în evidență amplasarea peripeției gîndirii umane.-Constituirea noțiunilor este însă stringent condiționată fiind o cunoaștere la un înalt grad de generalitate, o cunoaștere a atributelor definitorii ale unei clase de obiecte ci nu cunoașterea tuturor atributelor fiecărui obiect individual în parte.-Deaceia s-a remarcat că noțiunea ne asigură o cunoaștere prin esențe, o cunoaștere esențială.-

În teoria generală a Logicii, capitolul dedicat noțiunii a generat numeroase și profunde analize, motivate, între altele, de prudența de a evita ca în conținutul de cunoaștere pe care-l poartă fiecare noțiune

să nu se infiltreze ficțiuni, simple aparențe, abstracții fără sens etc. Garanția adevărului în știință depinde în primul loc de realitatea obiectelor care compun anumite clase de obiecte, a căror cunoaștere este concentrată în conținutul noțiunii.-

În abordarea temei noastre, am considerat necesar să relevăm câteva aspecte minimale privind structura și funcția cognitivă a noțiunii ca primul instrument de cunoaștere științifică.-

Dintre cele două elemente de structură (conținut și sferă), conținutul interesează cu prioritate problema noastră și-i reținem importanța prin axioma = cu necesitate orice noțiune trebuie să dețină un conținut de cunoaștere a ceva, a unui obiect din lumea reală.- În general, acest conținut rezidă în atributele comune ale unei clase de obiecte și trebuie să permită definiția noțiunii respective. Spre exemplu, atributele -vertebrat, mamifer, biman, inteligent, definesc noțiunea -O M.- Pronunțând cuvântul OM ne vin în minte atributele menționate.- Pronunțând atributele citate ne vine în minte imaginea omului.- În altă ordine de idei, vom releva că noțiunea este inseparabilă de cuvântul care o exprimă și o antrenează în procesul de comunicare.. Cuvântul este deci elementul portant al conținutului noțiunii.- Desigur, în Psihologie și Filologie se admite că gândirea și vorbirea s-au format împreună.- Nu se poate concepe una fără alta, dar Al. Rosetti susține că limbajul nu ajunge niciodată să redea cu precizie toate nuanțele gândirii. (Al. Rosetti -Filosofia cuvântului Buc.- 1946.) Cu toate că nici o noțiune nu poate fi exprimată altfel decât prin cuvinte, totuși, nu toate cuvintele sînt noțiuni.- Acest postulat se impune și ca avertisment împotriva ușurinței cu care, uneori, orice cuvânt este considerat noțiune.-

Deci nu toate cuvintele sînt noțiuni, Semantics admite că toate cuvintele au un sens, un înțeles, orientînd gândirea într-o direcție sau alta.- Se afirmă că orice cuvânt are un nucleu semantic fundamental, relativ stabil, care poate fi valorificat într-un context, numai între anumite limite. (Tatiana Cazacu -"Le principe de l'adaptation au contexte"-1955.- Sensul cuvintelor obține o precizie sporită în texte propoziționale.-

Științele nu se pot constitui fără un sperat noțional coerent sistematizat, cu noțiuni definibile și nu poate fi concepută o știință compusă numai din cuvinte care nu dețin decât sensuri.-

Relevăm, în fine, că, în general, noțiunile sînt definibile prin reproducerea notelor din conținutul lor și fixarea acestora între genul proximal și diferența specifică.- Sînt și noțiuni indefinibile, fie

prin gradul de mare generalitate pe care-l exprimă, cum este cazul categoriilor logice, fie prin incănsistența conținutului. - Un exemplu poate fi conceptul de "fericire". -

Ne interesează în plus o particularitate a noțiunilor mai puțin studiate în logica formală dar cu implicații severe în opera științelor și anume gradul de transmisibilitate a cunoștinței conținută în noțiune sau, metaforic vorbind, cantitatea de informație, de știință și gradul de inteligibilitate ce ni se oferă de o noțiune. -

În analize sporadice, după acest criteriu, au fost semnalate unele clase de noțiuni din care cităm câteva. -

Noțiunile concrete sînt cele ce au un corespondent în obiectele din existența reală. - Acestea sînt noțiuni care oferă imagini despre lucruri, substanțe, energii, fenomene, metamorfoze ale lucrurilor, relații dintre fenomene etc. sporind astfel gradul de cunoaștere și inteligibilitate a lumii. - Mai mult, conținutul acestor noțiuni este totdeauna definibil și verificabil. - Noțiunile concrete conferă și cel mai înalt grad de precizie, - tuturor științelor naturii. -

Noțiunile abstracte nu corespund nici unui obiect din universul lucrurilor reale. - Aceste noțiuni exprimă caractere de mare generalitate ale unor clase de obiecte și ca atare nu sînt definibile. - Dacă sînt conectate obiectelor reale promovează un anumit sens. -

Se mai citează clasa noțiunilor clare, cu conținut bine decantat și exprimat. - Prin opoziție, noțiunile obscure nu oferă acte de înțelegere ci cel mult presupuneri vagi; spre ex. conceptul de subconștient. -

Se citează de asemenea clasa noțiunilor precise, fie sau nu în modalitate matematică. - Acestea oferă cunoștințe de mare consistență cognitivă. -

O altă clasă este aceea a noțiunilor confuze în conținutul căreia notele definitorii nu sînt concordante. -

Sub influența teoriei mulțimilor, în Logică a apărut mențiunea unei alte clase de noțiuni - noțiunile vide, sau cu clasă nulă; spre ex. aviația lunară. - Riguros logic, noțiunile vide trebuie considerate inexistente, deoarece o noțiune vidă de conținut nu poate fi o noțiune. - Conținutul noțiunii fiind un element de structură trebuie să existe, independent de calitatea sa. - Altfel, noțiunea nu se poate constitui și nu se poate realiza nici axioma primă adică aceea că orice noțiune trebuie să dețină un conținut de cunoaștere sau cel puțin o informație.

Într-o situație similară se găsesse și noțiunile denumite oarbe, al căror specific constă în faptul că nu permit intelectului de a gândi ceva în conținutul lor; spre ex. noțiunea neant care nu poate avea un conținut minim, deoarece nimicul, neființa, nu pot fi gândite. -

Cea mai reconfortantă dintre clasificări, după criteriul enunțat anterior este aceea elaborată în deceniul trei de biologul american -Brigdman, în același timp un logician de valoare.-Acest om de știință distinge clasa noțiunilor operaționale de clasa noțiunilor fără sens. O noțiune ~~de~~ operațională este aceea care face posibilă identificarea metodelor, a operațiilor, prin care a fost obținută noțiunea respectivă.-Brigdman a avut în vedere observația și experiența.-

O întrebare care ar exclude posibilitatea de a găsi operația care ar permite găsirea răspunsului ar fi o întrebare absurdă.-Precizia unei noțiuni este direct dependentă de precizia operațiilor care au servit la constituirea acelei noțiuni.-Spre exemplu-noțiunea energie, definită ca proprietatea dimensionată a unui sistem de a produce lucru mecanic, pune în evidență observația că această noțiune n-a putut fi obținută decât ^{prin} operații de ordin fizico-mecanic, în nici un caz din pură inspirație.-Numai noțiunile operaționale asigură rigoarea teoretică și pragmatică a științelor.-Dimpotrivă, enunțul citat de Brigdman și anume că "celulele cerebrale sînt sediul proceselor mintale" este considerat o afirmație fără valoare, deoarece nu dispunem de nici-o metodă operativă de a surprinde prezența vreunui proces mental în interiorul neuronilor.-

Prin recurență la cauzele ^{la cele cîteva} idei conferite de Logica științei, pe care le-am adoptat ^{la} premise ^{la} opinia noastră în tema abordată, vom considera problematică posibilitatea de a reține și valorifica ca noțiuni logice -conceptele -responsabilitate și -capacitate psihică.-

Vom pune în evidență, cu toată obiectivitatea care se impune, o serie de date specifice temei tratate, spre a le expune discuțiilor critice. În dicționarul explicativ al Limbii Române, conceptul de responsabilitate este prezentat ca fiind o obligație impusă unei persoane de a face ceva, de a da socoteală de ceva, evident prin a suporta consecințele faptului generator de daune.-Din textul dicționarului rezultă deci că conceptul de responsabilitate denumește o specie de obligație promovată de fapte cauzatoare de prejudicii.-

Reportată la individ, obținem sintagma ^{are} -individ responsabil -adică aștorul unui fapt prohibit pentru care ^{are} suporta consecințele punitive. Dacă semnificația logică a conceptului de responsabilitate, realmente și exclusiv ar fi aceea de obligație specifică, acceptarea ca noțiune cu valoare juridică n-ar opune nici-o dificultate.-Apertul cognitiv ar fi însă palid deoarece elementele definitorii ale responsabilității, în sensul de obligație specifică sînt implicate în teoria generală a obligațiilor.-

În alte lucrări însă și în deosebi în cele de Etică, conceptul de responsabilitate este gândit cu totul diferit și enume - "aptitudinea înăscută a individului uman de a cunoaște binele și răul, de a alege și decide liber acțiunile sale iar când acestea au caracter antisocial sînt acțiuni decise și comise cu conștiința că face un rău, deci cu conștiința culpabilității sale".-

Dacă conținutul acesta ar fi real, dacă ar corespunde întocmai naturii umane deci, noțiunea -responsabilitate- ar fi operațională și ar permite fundamentarea a numeroase construcții juridice în domeniul dreptului. -Din nefericire, conceptul -responsabilitate- nu-i numai o temă discutabilă ci obiectul unui conglomerat de teorii contradictorii. -Mai mult, în ultimele decenii teoriile care contestă atributul responsabilității se înmulțesc. -Fără intenții polemice, dar pentru comentariu, expunem câteva date și situații raportabile la ipoteza responsabilității care obligă la meditație, mai ales dacă ne supunem în principiu la că structura și funcționalitatea legislațiilor trebuie să concorde cu adevărurile celorlalte științe în problemele conexe. -

Ipoteza responsabilității etice-juridice, în sensul enunțat anterior, nu poate fi tratată decât în termeni de libertate. -Nu poate alege și decide în mod responsabil decât un individ liber, un individ care acționează deci în afara oricărui factor cu incidență determinativă. -

Gîndind altfel, ar trebui să admitem că responsabilitatea prin libertate scoate ființa umană de sub imperiul determinismului universal. -Întreg universul cu toate fenomenele sale este supus determinismului dar noi, evident, arbitrar, ar trebui să admitem că această minusculă însăși reprezentată de specia umană dispune de remarcabile libertate comportamentală, preferînd, după legi necunoscute (de altfel libertatea este incompatibilă cu ideea de lege) cînd conduitele avuabile, cînd acțiunile antisociale. -E posibil ??

Enunțînd determinismul (totul e succesiune de cauze și efecte, totul posibil numai prin cauze) vom preciza că nu este vorba de o teorie oarecare căreia să i se poată opune teț o teorie oarecare cu tema indeterminismului, a libertății absolute. -Determinismul a dobîndit recunoșterea de lege universală întocmai ca legea gravitației universale, ori ca legile unității materiei în univers sau legea conservării materiei. -

Materialismul științific și filosofic au repudiat liberul arbitru dar unele din lucrările noastre de materialism dialectic cum și Dicționarul Filozofic fac o concesie neconvingătoare unei teze a lui Engels, pentru a preconiza o libertate relativă de care s-ar bucura nu mai ființa umană. -

Dar libertatea relativă nu are și nu poate avea corespondent în legislație. După ce criteriile și cu ce căile ar putea fi gădite și dimensionată libertatea relativă cum și conexa responsabilitate relativă dacă s-ar voi impune teoria responsabilității prin libertatea de a alege liber între două sau mai multe demersuri comportamentale.-

Legislația noastră penală consacră principiul responsabilității etico-juridice, complinit cu ideea de culpabilitate, și fundamentat pe libera intenție de a acționa.-Art.19 din codul penal vesează cu e anumată abilitate ideea de libertate absolută.-

Dar legea penală consacră și determinismul, în mod explicit, în cazurile prevăzute de art.44-51. Intellectul este pus la grea încercare când ar voi să-și explice cum intervine determinismul în spațiul rezervat libertății umane?? Sau ar trebuie să suporte paradexe de genul acesta ; riposta legitimă a victimei atacului este un act comportamental determinat de atacul agresorului conjugat cu instinctul de apărare.-Dar, în sensul ideii fundamentale a legii penale, atacul agresorului este opera unei persoane libere și în acest caz nu se poate înțelege cum libertatea poate genera determinism fără a fi determinată la rândul ei.-Mai mult, codul în vigoare consacră și causalismul psihic, adică tocmai în ipoteticul sediu al libertății.-În acest sens, art.25 c.p. definește instigatorul ca fiind persoana care determină o altă persoană să comită o infracțiune.-

Imaginea individului uman, când liber când determinat în comportamentul său, pe care ne-o sugerează soluțiile legii penale, omite cu totul ilogie caracterul antinomic al celor două noțiuni - determinism și libertate.-

Un document impresionant demonstrează prezența continuă a psihismului uman sub imperiul determinismului prin factori patogeni.-În catalogul de clasificare internațională a bolilor, valabil pînă în IER 1988, expertii O.M.S. indică 30 grupe de boli mintale totalizînd 608 specii și 186 sindroame de morbiditate psihică.-Toate aceste efecte nocive nu sînt produsul libertății.-La originea fiecărei boli mintale găsim o etiologie minuțios decantată, ceea ce face posibilă și terapia sferentă.-

În Psihologia contemporană de orientare materialistă ca și în Psihologia cibernetică, dinamismul psihic și comportamental este explicat prin cauzele numite motive.-Motivația este considerată un fenomen constant și în ansamblu constituie un impuls al dinamismului psihic.-Apariția motivelor apare cacecum enigmatică; nu știm cînd, cum și ce fel de motive vor apărea în ființa noastră.-Deaceea nici nu vom ști mai dinainte ce acte comportamentale vor urma.-Unele studii, argu-

mentează judicios că numai atunci omul ar fi realmente liber, dacă și numai dacă ^{aceste} ~~nu~~ ar și-ar putea inventa singur motivele acțiunilor sale.- Admitând convențional că individul uman ar deține virtutea li-
responsabilității prin libertate, o serie de fapte trezesc îndoieli puternice.-

Nu știm de ce și cum atributul responsabilității apare în evoluția individului abea la vârsta majoratului (diferită de la stat la stat și dacă este sau nu egal distribuit în masa civică.-Dar inegalitatea distribuției în comunitatea umană este certă și o dovedesc numeroase date statistice.-

Astfel, clasa minorilor este plasată în sfera responsabilității prin decizia legii și se poate cifra la aproximativ 1/3 din masa unei populații.-Clasa deficienților mintali, de asemenea nu pot fi considerați responsabili și inseriu în masa populației cca.10-12%.- Unele state valorifică o teză a experților O.M.S., după care indivizii cu inteligență mediocră trebuie considerați tot deficienți mintali, date fiind exigențele intelectuale ale societății contemporane, ceea ce ridică și mai mult procentul carențelor de responsabilitate.-La aceste date trebuie adăugate cele care indică echilibrul mintal pierdut, adică bolnavii spitătelor de psihiatrie, cei afectați de patologia senilității etc.-

În fine, dacă la acestea vom adăuga fapte consternante consemnate de istorie, precum punerea în sclavie a unor mase imense de oameni, teroarea și torturile inchiziției, masacrele din lagărele de exterminare, naziste, proiectarea, fabricarea și includerea în strategiile războiului total ^(cu armele) atomic, fiecare în parte acțiuni umane care nu au fost puse de istorie sub semnul iresponsabilității, vom înțelege de ce -responsabilitatea este departe de a deveni o noțiune ci va continua să rămână unul din cele mai controversate teme de cercetare științifică.-

Cel de al doilea concept -capacitatea psihică- opune, de asemenea dificultăți logico-științifice încercării de a constitui o noțiune logico-~~științifică~~ ^{științifică}.-

Expresia -capacitate psihică nu a putut fi opera unui psiholog.-Noțiunea -capacitate- este proprie fizicii indicind un conținut spațial, fiind însă și o expresie generală a altor ^{forme} ~~moduri~~ de cuantificare a lucrurilor.-

Psihologul știe că psihicul uman este o entitate unitară, dar subiectivă și abstractă și ea stare nu poate fi cuantificată.-Nu poate fi nici măsurat, nici cîntărit, nici cronometrat și nici divizat.-Dacă am voi să raționăm analogic și am atribui conceptului de

capacitate sensul de -total,tot,ansamblu- nu am obține decît o compli-
cație inutilă în raport cu structura completă și explicită a noțiunii
-psihism uman.-Așa dar conceptul -capacitate psihică-se substituie
noțiunii-psihism,~~și~~ nîci un aport cognitiv,căci ambele indică acee-
și realitate a naturii umane-psihismul.-După cum simpla noțiune -psi-
hism-nu spune nimic despre calitatea psihicului,nici noțiunea -capaci-
tate psihică-nu spune mai mult.-

Este real că în uzul cotidian întîlnim expresia-"capacitate în
intelectuală"și acceptăm că are un sens,peutru că,metaforic vorbind,
nu se comite o eroare zicînd,"X deține un mare număr de cunoștințe în
numeroase domenii",ceea ce se înscrie în ideea de mărime conținută în
noțiunea de capacitate.-O astfel de construcție nu ar fi posibilă în
cazul psihismului,fiind imposibil să spunem,de ex.-X are un psihic ve-
lumines" Dăcă într-un text juridic s-ar întîlni consemnarea -"X are ca-
pacitate psihică",în realitate s-ar spune un adevăr elementar,în sen-
sul că X fiind în viață nu i se poate contesta psihicul său.-Dacă con-
semnarea ar fi alta,de ex. "X are deplină capacitate psihică"conținu-
tul conceptului nu ar fi diferit de primul.-În schimb,propoziția "X
nu are deplină capacitate psihică"ar constitui o absurditate căci ar
trebui să acceptăm că X are numai un fragment de psihic.-În fine,o pro-
poziție ca aceasta - "X nu are capacitate psihică" ar constitui dese-
mena o absurditate,det fiind că Psihistris a consacrat adevărul că
nici bolile mintale nu anihilează psihicul individului.-Alienatul min-
tal menține totuși psihicul său.Chiar dacă se găsește într-un impes
patologic(psihicul/este bolnav dar nu a fost neantizat).-

Ideea finală ce ni se impune este aceea că numai noțiunile clare,
precise,inteligibile și operaționale pot promova știința,în timp ce
conceptele vagi,obscure,nebuloase sau inconsistente în conținutul lor
vor ~~genera~~ seriale de erori indezirabile.-

Cluj-Napoca -13 octombrie 1987

Prof.Dr.Constantin Stegăroiu
Membru corespondent al Academiei
de Științe Sociale și Politice a
R.S.R.-

